

stwa wojskowego osiedliło się: Chojna — 7 861, Gryfino — 3 000, Kamień — 634, Nowogard — 1 200, Wolin — 39 006, Szczecin powiat — 1 500 osadników wojskowych⁵⁵. Odnosnie do innych regionów Ziem Odzyskanych nie dysponujemy szczegółowymi materiałami. Jednak z obliczeń dotyczących Dolnego Śląska i Pomorza Zachodniego wynika, że bardziej zbliżoną do stanu faktycznego jest liczba 170 000 osiedlonych osadników wojskowych, a nie 250 000, którą można już dziś uważać za wyraźnie zawyżoną.

W zakończeniu tego omówienia stwierdzić trzeba, że osadnictwo wojskowe spełniało określone mu zadania. Osiedlenie 170-tysięcznej rzeszy zdemobilizowanych żołnierzy Wojska Polskiego jest wielkim osiągnięciem o znaczeniu historycznym. Wśród osadników wojskowych znalazły się liczne grupy byłych żołnierzy polskich walczących na zachodnich frontach II wojny światowej, partyzantów Armii Ludowej, Batalionów Chłopskich i Armii Krajowej jak również uczestników walk w 1939 r. Różnorodne drogi, jakie wiodły ich na Ziemię Odzyskane, w codziennym życiu wywarły wpływ na kształtowanie nowej społeczności jej integrację oraz scalenie tych obszarów z resztą kraju.

ARKADIUSZ OGRODOWCZYK

DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA INSTYTUTU EUROPY WSCHODNIEJ WE WROCŁAWIU (1918 - 1945)

I. POWSTANIE I ZADANIA INSTYTUTU

Utworzenie w Niemczech specjalnych placówek, opracowujących problematykę Europy wschodniej, wynikało z jednej strony z dążenia Rzeszy do pogłębienia i poszerzenia gospodarczych oraz politycznych związków z krajami tego regionu Europy, z drugiej zaś — ze wzrostu roli nauki w życiu społeczeństw. Symbioza szukającego rynków zbytu kapitalizmu z dążnościami nacjonalistycznych kręgów niemieckich, zapatrzonych w tradycyjne hasło *Drang nach Osten*, tkwiła zatem u źródeł myśli tworzenia tego typu placówek, w tym i Instytutu Europy Wschodniej we Wrocławiu.

Wśród omawianych instytucji wyróżnić możemy w ciągu XIX i XX w. w Niemczech: katedry filologii języków słowiańskich, katedry historii krajów wschodnioeuropejskich, tzw. instytuty zagraniczne (*Ausland-Institute*) oraz instytuty wschodnie (*Ost-Institute*).

Pomijając tworzone od połowy XIX w. na niemieckich uniwersytetach katedry filologii języków słowiańskich¹, które miały charakter przede wszyst-

⁵⁵ Składnica Akt KW PZPR Szczecin t 1/VIII/20. Sprawozdanie Zarządu Okręgów ZOW za lipiec 1947 r. z podaniem osadników wojskowych w poszczególnych powiatach.

¹ Pierwsza katedra filologii słowiańskiej została utworzona w 1841 r. we Wrocławiu.

kim naukowy², pozostałe placówki prowadziły głównie działalność polityczną. Za pierwszą placówkę z szeregu tzw. instytutów wschodnich uważa się *Seminar für Osteuropäische Geschichte und Landeskunde*, utworzone na życzenie Wilhelma II w 1902 r. przy uniwersytecie berlińskim. W 1913 r. powstało również w Berlinie *Deutsche Gesellschaft zum Studium Osteuropas*, a w dwa lata później, w 1915 r., *Das Institut für Ostdeutsche Wirtschaft*³. W 1918 r. utworzono we Wrocławiu *Osteuropa-Institut* (Instytut Europy Wschodniej), w 1922 r. *Wirtschaftsinstitut für Russland und Oststaaten* w Królewcu, zaś w 1927 r. *Ostland-Institut* w Gdańsku. W tymże roku powstał w Lipsku *Institut für Mittel- und Südosteuropäische Wirtschaftsforschung*. Ponadto w Berlinie działały instytuty emigrantów rosyjskich (*Ruskij Akademiceskij Sojuz*) oraz ukraińskich (*Ukrainskij Naukowyj Instytut*).

Ponieważ wspomniane już instytuty zagraniczne (*Ausland-Institute*) zajmowały się sprawami Niemców zamieszkałych poza granicami Rzeszy, również i one dużo uwagi poświęcały problemom Europy wschodniej. Zagadnienia te badała także Niemiecka Akademia Nauk i inne placówki.

Pojawienie się w Niemczech po I wojnie światowej szeregu instytutów wschodnich oraz licznych periodyków zajmujących się specjalnie sprawami Europy wschodniej, wskazuje, że ich powstanie inspirowały centralne organa państwowe. Świadczy o tym dobitnie pismo pruskiego Ministerstwa Oświaty (*Ministerium der Geistlichen und Unterrichts-Angelegenheiten*) z 1917 r. skierowane do rektora Uniwersytetu im. Fryderyka Wilhelma we Wrocławiu, które informuje o projektach powołania we Wrocławiu nowej placówki badawczej⁴. Jej głównym zadaniem miało być opracowywanie problematyki ekonomicznej, kulturalnej i politycznej obszaru wschodniej Europy (tym pojęciem określano wszystkie kraje leżące na wschód i południowy wschód od Rzeszy, z Turcją i ziemiami carskiej Rosji włącznie). W dwa lata później, w 1919 r., to samo Ministerstwo skierowało do rektorów pruskich uniwersytetów (z pominięciem uniwersytetów we Frankfurcie n. Menem i Kolonii) pismo, w którym czytamy:

„Teraz, gdy bezsilni i potrzebujący obcej pomocy w boju o nasz narodowy byt, stoimy na zgliszczach, jesteśmy w szczególnej mierze skazani na nasze duchowe siły. Los przeznaczył nauce niemieckiej wielkie zadania”⁵.

² T. S. Wróblewski w rozprawie pt. *Slawistyka w Niemieckiej Republice Federalnej, Austrii i Niemieckiej Republice Demokratycznej* podkreśla polityczne aspekty towarzyszące powstaniu katedr slawistyki („Przegląd Zachodni” nr 2/1964, ss. 278, 309).

³ Taką nazwę podaje „Minerva” (*Jahrbuch der Gelehrten*) z 1937 r. Placówkę tę różnorodnie określano: do 1933 r. niekiedy *Osteuropa Studium*, od 1940 r. *Institut für Ostforschung*.

⁴ Pismo pruskiego Ministerstwa Oświaty z 27 X 1917 r. do rektora Uniwersytetu Wrocławskiego (DZA Merseburg, Rep. 76).

⁵ Pismo pruskiego Ministerstwa Oświaty do rektorów uniwersytetów z 24 XI 1919 r. (DZA Merseburg, Rep. 76).

Bezpośrednim inicjatorem utworzenia we Wrocławiu Instytutu Europy Wschodniej był znany w Niemczech socjolog, dziekan Wydziału Prawa miejscowego Uniwersytetu, prof. Adolf Weber. Wiosną 1918 r. opracował on specjalny memoriał, który stał się podstawą statutu i regulaminu nowej placówki. Drugi punkt statutu stwierdzał, że Instytut Europy Wschodniej „stanowi samodzielną placówkę, związaną z Uniwersytetem im. Fryderyka Wilhelma i Politechniką. Jej zadaniem jest badanie sytuacji, rozwoju życia duchowego i gospodarczego wschodniej Europy oraz wykorzystanie uzyskanych rezultatów w dydaktycznej działalności na wyższych uczelniach, w administracji i gospodarce”⁶.

Założyciele jako datę powstania Instytutu Europy Wschodniej przyjęli 30 września 1918 r., zatwierdzony zaś przez pruskie Ministerstwo Oświaty w 1921 r. statut podawał dzień 8 kwietnia 1918 r.⁷, kiedy to odbyło się pierwsze zebranie organizacyjne wrocławskiej placówki. Tę rozbieżność można chyba wytłumaczyć tym, że centralne władze państwowe chciały zakamufłować narzucającą się chronologicznie zbieżność, wskazującą, że Instytut Europy Wschodniej powstawał wówczas, gdy klęska militarna Niemiec stała się rzeczą oczywistą. Należy tu dodać, że uroczystość inaugurująca działalność Instytutu Europy Wschodniej odbyła się 23 listopada 1918 r.⁸ Wówczas to baron Freytagh Loringhoven wygłosił referat pt. *Die Eigenart der gegenwärtigen Russischen Revolution*⁹. Ta niewątpliwie polityczna tematyka referatu Loringhovego jest o tyle znamienna, iż Weber podkreślał w swym memoriale z marca 1918 r., że Instytut winien mieć „ściśle naukowy charakter” i musi mu być obca działalność propagandowa, do prowadzenia której powołane są inne placówki. Dodawał jednak przy tym, że te ostatnie znajdą w Instytucie mocne oparcie, co pozwoli im swoją pracę podnieść na wyższy poziom¹⁰. O tym jednak, że powstająca placówka widziała sens swego istnienia w spełnianiu również zadań politycznych świadczy nie tylko wspomniane wystąpienie Loringhovego, ale i referat prof. Alberta Hessego, członka zarządu Instytutu, pt. *Znaczenie ekonomicznych instytutów dla nauki i praktyki*, wygłoszony dnia 20 czerwca 1921 r. Hesse określił formę i metody pracy tworzącego się instytutu oraz jego zadania. Mówiąc o tych ostatnich stwierdził: „Myśleliśmy,

⁶ *Satzung des Osteuropa-Instituts*, § 2.

⁷ *Protokoll über die Sitzung des Arbeitsausschusses vom 30. September 1918* (Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego,teczka rektora — dalej cyt.: Arch. Uniw., t. r.).

⁸ Pismo Zarządu Instytutu do pruskiego ministra oświaty z 29 X 1918 r. (DZA Merseburg, Rep. 76).

⁹ *Jahrbuch des Osteuropa Instituts zu Breslau, 1942* (dalej cyt.: *Jahrbuch*), s. 16. Loringhoven był w owym czasie aktywnym działaczem *Deutsche-National Volkspartei*.

¹⁰ *Ein Osteuropa-Institut* — memoriał A. Webera (Arch. Uniw.).

że nasza przyszłość leży na morzu, ja wierzę, że nasza przyszłość leży na lądzie. Musimy pójść tam, gdzie nasz rozwój został przerwany”¹¹.

Memoriał A. Webera i referat A. Hessego wytyczyły kierunek działalności Instytutu Europy Wschodniej w okresie Republiki Weimarskiej. W tym też czasie placówka wrocławska wysunęła się na czoło wszystkich niemieckich instytutów zajmujących się problematyką wschodnioeuropejską, posiadając m. in. największą specjalistyczną bibliotekę¹² oraz archiwum. To ostatnie — zdaniem Eugena Günthera — było tak bogate, iż „zachodnia Europa, a może świat cały, nie może poszczycić się podobnym”¹³.

II. MATERIALNE PODSTAWY DZIAŁALNOŚCI INSTYTUTU EUROPY WSCHODNIEJ

Podobnie jak inne tego typu placówki, tak i Instytut Europy Wschodniej we Wrocławiu miał opierać swoją egzystencję na składkach członkowskich. Statut rozróżniał trzy rodzaje członków: rzeczywistych, wspierających i honorowych, przy czym tylko pierwsi mogli piastować w Instytucie stanowiska kierownicze. Członkowie wspierający, tj. płacący składki, w ograniczonej liczbie wchodziłi w skład Rady Nadzorczej. Członkami mogły być osoby fizyczne i prawne. Rekrutowali się oni głównie spośród niemieckiej — w dużej mierze śląskiej — plutokracji oraz wysokich urzędników (były też osoby ze sfer arystokratycznych). Na liście członków prawnych figurowały majątki obszarnicze, fabryki, przedsiębiorstwa handlowe, instytucje i urzędy¹⁴. Wszyscy członkowie mogli liczyć na to, że Instytut ułatwi im nawiązanie kontaktów z różnymi placówkami krajów Europy wschodniej.

¹¹ *Jahrbuch*, 1942, s. 25.

¹² „Minerva” z 1937 r. podawała, że *Deutsche Gesellschaft zum Studium Ost-europas* posiadało 11 300 tomów, *Institut zur Wissenschaftlichen Erforschung der Sowiet-Union* — 18 000 tomów, *Institut Mittel u. Südosteuropäische Wirtschaftsforschung an der Universität Leipzig* — 5 000, *Landwirtschaftliche Institut Russland u. Randstaaten* — 10 000 tomów, Naukowy Instytut Ukraiński w Berlinie — 31 000 tomów, *Institut für Auslandkunde Grenz u. Ausland* w Lipsku — 22 000 tomów, *Deutsches Ausland-Institut* w Stuttgarcie — 5 000 tomów.

¹³ *Zur gegenwärtige Lage der Deutschen Ostraum-Forschung* — memoriał dra F. Günthera, kierownika biblioteki Instytutu Europy Wschodniej, złożony rektorowi wrocławskiego Uniwersytetu w związku z planowanym przeniesieniem do Berlina księgozbioru oddziału rosyjskiego Instytutu (Arch. Uniw.).

¹⁴ *Personal u. Mitglieder Verzeichnis* z 1922 r., zawierający pełny spis członków wspierających, podaje m. in.: 33 firmy handlowe, 87 przedsiębiorstw przemysłowych i górniczych, 39 związków i stowarzyszeń o charakterze gospodarczym, 30 zarządów miast, 5 ministerstw; wśród 125 członków fizycznych było m. in. 21 obszarników, 9 właścicieli fabryk, 1 bankier, 1 biskup (Bertram). Wśród 125 członków figurowało 17 arystokratów; 50 osób prawnych i 19 fizycznych pochodziło spoza terenu Śląska (*Personal u. Mitglieder Verzeichnis*, Frühjahr 1922 — Arch. Uniw.).

Instytut miał charakter prywatnego stowarzyszenia o własnej osobowości prawnej¹⁵. Taki status — według opinii jednego z dyrektorów Instytutu, prof. Übersbergera — był dogodny o tyle, że pozwalał władzom państwowym, w razie potrzeby, uchylić się od odpowiedzialności za jego poczynania¹⁶.

Kierownicze funkcje w Instytucie sprawowano w zasadzie honorowo¹⁷. Pensje pobierał personel administracyjny oraz pomocniczy pracownicy naukow. Opłacano ich z funduszków własnych, bądź też pozostawali oni na etacie Uniwersytetu lub innej placówki. Pomocniczy personel naukowy mógł też otrzymywać wynagrodzenie w formie stypendium naukowego.

W Instytucie Europy Wschodniej, jak zresztą w innych tego typu placówkach, ścierały się dwie zasadnicze tendencje. Koła plutokratyczne zainteresowane były działalnością praktyczną, usługową, związani zaś z Instytutem naukowcy chcieli koncentrować się na pracy teoretyczno-badawczej i przede wszystkim — wydawniczej. Na plan dalszy przesuwali więc takie formy działalności, jak prowadzenie prelekcji o tematyce Europy wschodniej, organizowanie kursów języków wschodnioeuropejskich, opracowywanie memoriałów itp. Pracownikom naukowym chodziło przede wszystkim o wyzyskanie jak najszerszych możliwości publikowania swych prac oraz o pogłębianie swej specjalizacji, co z kolei ułatwiało zajęcie odpowiedniej pozycji w hierarchii służbowej i naukowej. Stąd Instytut — idąc wzorem innych pokrewnych placówek — zaczął wycofywać się z działalności o charakterze usługowym, wyrażającej się m. in. w udzielaniu porad firmom, zainteresowanym nawiązaniem kontaktów z krajami Europy wschodniej. W związku z tym zaistniała sytuacja w pewnym stopniu paradoksalna, albowiem egzystencją Instytutu najmniej byli zainteresowani ci, którzy mieli finansować jego działalność. W miarę upływu czasu zaczęła maleć liczba członków wspierających. Dobitnym przykładem fiaska koncepcji A. Webera, aby działalność placówki oprzeć na składkach członkowskich był fakt, że kiedy Instytut w 1932 r. zwrócił się do różnych przedsiębiorstw o dotację, wpłynęła „śmieszna suma w wysokości 600 marek”¹⁸. Wygodna zatem pod względem politycznym struktura Instytutu, zawiodła na płaszczyźnie finansowej. Instytut ciągle musiał walczyć o swą egzystencję¹⁹. Na skutek deficytowości jego wydawnictw przedsiębiorstwa edytorskie nie chciały podjąć się publikowania prac na koszt własny. Wobec grożącej Instytutowi likwidacji dokonano

¹⁵ *Memorial Übersbergera* (Arch. Uniw., t. r.).

¹⁶ *Memorial Übersbergera* z końca 1934 r. (Arch. Uniw., t. r.).

¹⁷ Osoby sprawujące kierownicze funkcje w Instytucie miały szersze możliwości publikowania swych prac, korzystania z usług administracji, dokonywania na koszt Instytutu tłumaczeń dokumentów; mogły też otrzymywać nagrody Ministerstwa.

¹⁸ *Jahrbuch*, 1942, s. 32.

¹⁹ Świadczy o tym dramatyczna wymiana listów między ówczesnym dyrektorem Instytutu a pruskim Ministerstwem Oświaty z lat 1925-1927 (DZA Merseburg, Rep. 76).

w 1931 r. zmiany statutu, w którym wprowadzie utrzymano nadal instytucję członków wspierających, a tym samym i dotychczasowy jego charakter jako prywatnego stowarzyszenia, to jednak § 5 i 8 obciążył obowiązkiem utrzymania Instytutu zarządy prowincji Dolnego i Górnego Śląska, miasto Wrocław oraz izby przemysłowo-handlowe we Wrocławiu i Opolu. Z tego tytułu instytucje te miały mieć w Kuratorium (tak przemianowano dawną Radę Nadzorczą) swoich przedstawicieli²⁰. Od 1935 r. przewodniczącym Kuratorium był z urzędu każdorazowy nadprezydent prowincji śląskiej. Kilka lat później otrzymał on prawo kooptacji członków Kuratorium, a działalność Instytutu oparto przede wszystkim na etatowych, opłacanych z funduszy publicznych pracownikach. W ten sposób Instytut Europy Wschodniej stał się placówką bardziej propagandową niż naukowo-badawczą.

III. DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA INSTYTUTU EUROPY WSCHODNIEJ W OKRESIE REPUBLIKI WEIMARSKIEJ

1. Wydawnictwa zwarte

W całokształcie pracy wrocławskiego Instytutu jego działalność wydawnicza miała podstawowe znaczenie, przede wszystkim jako element kształtowania opinii społeczeństwa niemieckiego. Zamierzenia edytorskie realizowano poprzez wydawanie własnych publikacji zwartych i periodycznych oraz niejako pośrednio — poprzez nieoficjalne finansowanie również innych wydawnictw.

Książki i broszury Instytutu ukazywały się w ramach kilku serii o określonej tematyce lub charakterze. Obszerniejsze rozprawy typu popularnonaukowego wydawano w latach 1919-1933 w serii pt. *Quellen und Studien*. Mniejsze broszury w latach 1919-1927 wchodziły w skład serii *Vorträge und Aufsätze*. W okresie od 1925 do 1927 publikowano serię *Das heutige Russland*, a w latach 1930-1932 — *Bibliothek Geschichtliche Werke aus den Literaturen Osteuropas*. W 1927 r. — wydano dwa tomy cyklu *Osteuropäische Länderberichte*. Ponadto opublikowano kilka pozycji poza seriami. Problemowo większość publikacji Instytutu dotyczyła spraw ekonomiczno-społecznych i prawnych, terytorialnie zaś — ZSRR.

Wśród wydawnictw Instytutu możemy ogólnie wyróżnić pozycje o pełnym zaangażowaniu politycznym, o bardzo umiarkowanych czy ukrytych tendencjach i wreszcie mniej lub więcej „obojętne” pod tym względem. Trzeba jednak od razu dodać, że te ostatnie, zapoznając szersze kręgi społeczeństwa niemieckiego z problematyką wschodnioeuropejską stwarzały klimat, który w odpowiednim momencie mogła wyzyskać propaganda i polityka.

Do książek o wyraźnie politycznej wymowie należą dwie prace jednego z czołowych przedstawicieli Instytutu w pierwszych latach jego istnienia, profesora teologii katolickiej na miejscowym uniwersytecie, Felixa Haasego:

²⁰ *Satzung des Osteuropa Instituts*, § 8 ust. 3.

Religiöse Psyche des russischen Volkes oraz *Russische Kirche und Sozialismus*. Zasadnicza teza pierwszej rozprawy sprowadza się do twierdzenia, że rewolucja z istoty swej ma charakter materialistyczny, w związku z czym autor formułuje wniosek, iż pobożność ludu rosyjskiego stanowi największą przeszkodę dla rozwoju komunizmu w Rosji. Haase uważał, że właśnie ten czynnik zadecyduje o upadku nowego ustroju w Rosji bez interwencji z zewnątrz. W książce pt. *Russische Kirche und Sozialismus* tenże autor zauważał, że „podobnie jak ongiś chrześcijaństwo, tak obecnie socjalizm daje ludziom ideę, która oczarowuje”. Jego zdaniem jednak, głoszone przez socjalizm hasła równości są po prostu utopią.

Inną publikacją Instytutu o nastawieniu wybitnie politycznym była wydana w 1921 r., jeszcze przed plebiscytem na Śląsku, broszura pt. *Beiträge zur Oberschlesische Frage*. Zawierała ona dwa memoriały, które starały się uzasadnić konieczność przyznania całego Śląska Niemcom. Pierwszy memoriał pt. *Oberschlesien und Umgestaltung der europäischen Schwerindustrie durch Versailler Vertrag* wysunął m. in. argument, że w razie utraty Górnego Śląska Rzesza nie będzie mogła płacić odszkodowań wojennych. Przestrzegano przy tym Anglię, że w przypadku przyznania Polsce tego regionu, w jej rękach i sprzymierzonej z nią Francji znajdzie się rzekomo 46,9% ogólnych zasobów naturalnych Europy, a 25,2% światowych.

W drugim memoriale pt. *Die Wirtschaftliche Zugehörigkeit der Kreise Pless u. Rybnik zur Oberschlesische Montanindustrie* autorzy uzasadniali konieczność pozostawienia Niemcom Pszczyny i Rybnika nie tylko względami gospodarczymi, ale operowali absurdalnymi argumentami twierdząc, że „przyznanie Polsce tych okręgów zachwieje równowagą Europy”. Memoriały te zostały przetłumaczone na język angielski, francuski i hiszpański²¹. Poziom zawartej w nich argumentacji można chyba jedynie wytłumaczyć tym, że autorzy liczyli na ignorancję zachodnioeuropejskiego społeczeństwa w zakresie problematyki tej części Europy. Zapewne, sami nie wierzyli w to, co głosili. Tendencjami antykomunistycznymi odznaczała się też wydana w 1920 r. praca Hermanna Klibanskiego pt. *Die Gesetzgebung der Bolschewiki*. Nawiązując do wydarzeń w Rosji, autor ostrzegał, że i „u nas (tzn. w Niemczech), prędzej czy później stać się może to samo”. Bezwzględnie potępiał przy tym tych, którzy żywią nadzieję, że w Niemczech rewolucja będzie miała charakter łagodny dowodząc, że i w Rosji początkowo przebiegała ona w sposób umiarkowany.

Do książek, których autorzy niejako marginesowo wtrącali uwagi świadczące o ich postawie politycznej (zazwyczaj antykomunistycznej), można zaliczyć następujące: wydaną w 1921 r. pracę Friedricha Neubeckera pt. *Russische und Orientalische Eherecht*, rozprawę P.W. Danckwortta, *Sibirien und*

²¹ Informuje o tym we wstępie do książki pt. *Oberschlesien und Genfer Schiedsspruch* Georg Schmeisser, przewodniczący Rady Nadzorczej Instytutu w latach 1920 - 1925.

seine wirtschaftliche Zukunft (1921), E. Fucknera, byłego działacza spółdzielczego w Rosji, niegdyś profesora politechniki w Nowoczerkasku²², pt. *Die russische Genossenschaftsbewegung* (1922 r.), Borysa Brutzkusa, *Agrarentwicklung und Agrarrevolution im Russland* (1925 r.), Konstantyna Dietza, *Stolypnische Agrarreform und Feldgemeinschaft* (1920 r.). Ten ostatni autor, omawiając specyfikę stosunków wiejskich w Rosji na przełomie XIX i XX w. stwierdzał, że rozwój gospodarczy tego kraju ma charakter swoisty, a zapoczątkowane przez Rewolucję Październikową reformy ustrojowe nie mogą być zrealizowane w innych warunkach i regionach.

Rok 1923, w którym Instytut nie wydał ani jednej publikacji, był niewątpliwie okresem przejściowym w dziejach omawianej placówki. Fakt ten wiązać należy ze zmianą kursu polityki Rzeszy wobec ZSRR po układzie w Rapallo (1922 r.). W tym właśnie czasie ustąpił ze stanowiska generalnego sekretarza Instytutu promotor antykomunizmu prof. Felix Haase, odszedł także baron F. Loringhoven, działacz antykomunistyczny, poseł do *Reichstagu* z ramienia *Deutsche Nationale Volkspartei*.

Publikacje wydane przez Instytut w następnych kilku latach wyraźnie oscylowały między antykomunizmem a postawą przychylną wobec ZSRR. Antyradzieckie akcenty zawierały jeszcze książki dwóch emigrantów rosyjskich: Sergiusza Gogela i Mikołaja Timaszewa (pisownia niemiecka — Timaschew). Zwłaszcza ten drugi autor w swej pracy pt. *Die Gründzüge der sowjetische Staatsrecht* (1925 r.) w ostry sposób atakował zasady ustroju radzieckiego.

Wspomnieć też trzeba o tendencyjnie antypolskiej publikacji zbiorowej, pt. *Oberschlesien und Genfer Schiedsspruch*, wydanej w 1925 r. Ówczesny prezes Rady Nadzorczej Instytutu Georg Schmeisser w przedmowie do tej publikacji stwierdził m. in., że Polska winna poczynić ustępstwa na rzecz Niemiec w celu stworzenia wspólnego frontu antyradzieckiego. Rzecz o tyle znamienna, iż w tym czasie ówczesny dyrektor Instytutu, prof. Richard Schott, w piśmie do pruskiego Ministerstwa Oświaty, dotyczącym kredytów, podkreślał dobitnie dobre stosunki wrocławskiej placówki z ZSRR.

Inne, nie wymienione tutaj pozycje z serii *Quellen und Studien i Vorträge und Aufsätze* mają w zasadzie charakter fachowy. Niektóre z nich miały poważne znaczenie z punktu widzenia aktualnych potrzeb niemieckiej gospodarki. Na specjalną wzmiankę zasługuje ostatnia pozycja serii *Quellen und Studien* wydana już w okresie hitlerowskim, a mianowicie praca ówczesnego dyrektora Instytutu Europy Wschodniej, prof. Otto Auhagena pt. *Bilanz des Fünfjahrplanes des Sowjetwirtschaft*. Autor, jakkolwiek wyraźnie krytycznie odnosi się do ZSRR, to z drugiej strony nie neguje jednak wielkich postępów radzieckiej gospodarki i ostrzega, że Związek Radziecki może stać się wielką potęgą przemysłową.

²² Strona tytułowa *Die russische Genossenschaftsbewegung* zawiera informację, że Fuckner był profesorem politechniki w Nowoczerkasku.

Dostosowując się do założeń aktualnej polityki Rzeczy oraz chcąc pozyskać zaufanie w ZSRR, gdzie — jak twierdził ówczesny dyrektor Instytutu prof. R. Schott — pracę wrocławskiej placówki obserwowano podejrzliwie (*argwöhnisch*)²³, Instytut Europy Wschodniej przystąpił do wydawania specjalnej serii, poświęconej sprawom Związku Radzieckiego pod nazwą *Das heutige Russland*. W jej ramach ukazało się w 1925 r. aż pięć opracowań, co wskazywałoby, że zaplanowano je znacznie wcześniej. Mimo że publikacje te zostały pozytywnie przyjęte przez krytykę radziecką²⁴, wydawanie serii *Das heutige Russland* zawieszono w 1927 r. Równocześnie — realizując dyrektywy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rzeszy (ale wbrew stanowisku pruskiego Ministerstwa Oświaty)²⁵ — Instytut zainaugurował serię pt. *Bibliotheksgeschichtlicher Werke aus der Literaturen Osteuropas*. Miała ona obejmować tłumaczenia na język niemiecki prac autorów obcych, głównie słowiańskich, omawiających problematykę Europy wschodniej. W jej ramach ukazały się przekłady rozpraw T. Tyca, Z. Wojciechowskiego, K. Maleczyńskiego oraz dzieło rosyjskiego historyka W. Jegorowa, *Die Kolonisation Mecklenburgs*. Wydanie przez Instytut tych opracowań głęboko oburzyło niemieckie koła nacjonalistyczne. Szczególnie ostro potępiono publikowanie dzieła Jegorowa. Przeciw — jak to określono — „czysto naukowej” polityce wydawniczej Instytutu zaprotestował na zebraniu Kuratorium w lipcu 1931 r. przedstawiciel władz prowincji górnośląskiej dr Erhardt²⁶. Równocześnie na łamach wychodzącego w Stuttgarcie kwartalnika „Sozial und Wirtschaftsgeschichte” ukazał się artykuł prof. Richarda Koebnera, w którym autor — omawiając wydanie przez Instytut prac T. Tyca, K. Maleczyńskiego, Z. Wojciechowskiego — stwierdzał, że „choć dzieła tych autorów, ogólnie biorąc, popierają tezy Jegorowa, to opublikowanie ich uważać trzeba za pożyteczne, gdyż ułatwią niemieckim naukowcom opracowanie kontrargumentów”²⁷. Instytut wydał zresztą w 1932 r. polemizującą z tezami Jegorowa pracę Hansa Wittego pt. *Jegorovs Kolonisation Mecklenburgs im 13. Jahrhundert. Ein kritischer Nachwort*. Niemniej Instytut musiał zaniechać wydania przygotowanych do druku kolejnych pozycji tej serii²⁸. Jest faktem znamienym, że decyzja ta chronologicznie zbiegała się z inauguracją działalności tajnej placówki wydawniczej *Publikationsstelle*

²³ Pismo dyrektora Instytutu do Ministerstwa Oświaty z 30 IX 1930 r. (DZA Merseburg, Rep. 76).

²⁴ „Izwiestja” z 30 VIII 1925.

²⁵ Świadczy o tym zachowana korespondencja między Instytutem a pruskim Ministerstwem Oświaty i Ministerstwem Spraw Wewnętrznych Rzeszy z 1927 r. (DZA Merseburg, Rep. 76).

²⁶ *Niederschrift über konstituierende Sitzung des Kuratorium des Osteuropa Instituts* 8 VII 1931 (Arch. Uniw., t. r.).

²⁷ „Sozial und Wirtschaftsgeschichte” Sondernummer z 1932 r.

²⁸ Według sprawozdania z 1931/1932 r. na skutek wstrzymania wydawnictwa tej serii nie wyszło kilkanaście prac.

w Berlinie-Dahlem, która odtąd dokonywała tłumaczeń materiałów dotyczących wschodniej Europy, a interesujących naukowców i polityków niemieckich²⁹.

2. Wydawnictwa periodyczne

Pierwszym periodykiem Instytutu Europy Wschodniej był kwartalnik pt. „Osteuropäische Archiv”, który — w wyniku sprzeciwu berlińskiego *Deutsche Gesellschaft zum Studium Osteuropas* — zlikwidowano po wydaniu pierwszego numeru. Dłuższy żywot miały roczniki *Osteuropäische Bibliographie*, z którymi Instytut wiązał ambitne plany. Poprzez nie bowiem zamierzał stać się głównym ośrodkiem informacyjnym w zakresie spraw Europy wschodniej. Roczniki podawały informacje o wszelkich, dotyczących tego regionu książkach i artykułach. Ogółem wyszły tylko cztery tomy *Osteuropäische Bibliographie* za lata 1920, 1921, 1922 i 1923. Na skutek trudności finansowych wydawano je z dużym opóźnieniem, tak że tom za rok 1923 ukazał się dopiero w 1928 r., co budziło szczególne niezadowolenie środowisk przemysłowo-handlowych. Likwidacja roczników niewątpliwie w poważnym stopniu pokrzyżowała plany kierownictwa Instytutu Europy Wschodniej.

Efemerydą był także periodyk „Zeitschrift für polnische Recht”. Od 1 kwietnia 1925 r. Instytut rozpoczął wydawanie miesięcznika pt. „Zeitschrift für Osteuropäische Recht”, który ukazywał się do 1 kwietnia 1927 r., kiedy to nastąpiła fuzja tego periodyku z organem berlińskiego *Deutsche Gesellschaft zum Studium Osteuropas* pt. „Ostrecht”. Nowo powstałe czasopismo wychodziło pod nazwą „Zeitschrift für Osteuropäische Recht”.

Periodykiem Instytutu były też *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, wydawane od 1924 r. (w 1924 r. tytuł brzmiał: *Jahresberichts für Kultur- und Geschichte der Slaven*) przez prof. Haenischę z upoważnienia placówki wrocławskiej. Dopiero od 1932 r. roczniki stały się wyłącznym organem Instytutu (co znalazło wyraz w podtytule czasopisma, gdzie zamiast *Im Auftrage des Osteuropa Instituts* podawano *Zeitschrift des Osteuropa Institut*). Prof. Hans Übersberger, dyrektor Instytutu w latach 1934 - 1935, określił *Jahrbücher für Kultur und Geschichte Osteuropas* jako wydawnictwo ściśle naukowe (*rein wissenschaftlich*)³⁰. Przeznaczone było ono dla niemieckich placówek dyplomatycznych w krajach Europy wschodniej³¹. W latach 1924 - 1926 Insty-

²⁹ J. Baumgart, *Tajna organizacja nauki niemieckiej*. „Przegląd Zachodni” nr 11 - 12/1947; tenże, *Co tłumaczyła „Publikationsstelle”*. „Przegląd Zachodni” nr 1/1948.

³⁰ *Memoriał Übersbergera z końca 1934 r.* Opinię tę wypowiedział Übersberger w związku z planem upolitycznienia działalności Instytutu — Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego,teczka rektora *Technische Hochschule* (dalej cyt.: Arch. Uniw., t.r. TH).

³¹ *Geschäftsbericht 1931/1932*, s. 7 (Arch. Uniw. t.r. TH.).

tut posiadał tzw. Biuro Prasowe (*Pressestelle*), publikujące dwa razy w miesiącu specjalne komunikaty. Utrzymywało ono kontakty z 30 czasopismami i dziennikami niemieckimi³². Ściśle zwłaszcza współpracowało z organem prasowym wrocławskiej Izby Przemysłowo-Handlowej „*Ostdeutsche Wirtschaft*”. Biuro przekazywało prasie liczne artykuły oraz wydawało własny organ pod nazwą „*Konjunkturberichte*”. Znamienne, że o istnieniu tego pisma nie wspominają żadne źródła. W 1925 r. periodyk ten był dwutygodnikiem, w 1926 r. wychodził faktycznie jako miesięcznik; zawierał notowania giełdowe oraz krótkie informacje dotyczące gospodarki Ukrainy Radzieckiej, Polski, Gdańska, Czechosłowacji i krajów bałkańskich. Ostatni numer tego pisma z czerwca 1926 r. zawierał następujący komunikat, adresowany do czytelników:

„Jeśli [...] z dniem dzisiejszym wstrzymujemy wydawanie 'Konjunkturberichte', to dzieje się to tylko dlatego, że podejmujemy nowe — i jak nam się wydaje — jeszcze ważniejsze zadania na odcinku gospodarczym, a stojące do naszej dyspozycji siły nie są wystarczające dla ich spełnienia”³³.

W przeciwieństwie do wydawnictw zwartych, artykuły zamieszczane w periodykach, ich tendencje ideowo-polityczne, nie wywołały żadnych istotniejszych kontrowersji czy polemik. Oba zresztą główne czasopisma Instytutu Europy Wschodniej, tj. „*Zeitschrift für Osteuropäische Recht*” oraz *Jahrbücher für Kultur und Geschichte des Osteuropas*, miały w zasadzie charakter specjalistyczny i przeznaczone były dla wąskiego kręgu czytelników.

IV. PUBLIKACJE INSTYTUTU WSCHODNIEJ EUROPY W OKRESIE HITLEROWSKIM

1. Wydawnictwa zwarte

Objęcie władzy w Niemczech przez hitlerowców wywarło decydujący wpływ na działalność wielu placówek naukowych, w tym również tzw. instytutów wschodnich. Dnia 20 kwietnia 1933 r. na łamach „*Völkischer Beobachter*” organu NSDAP, ukazał się komunikat ostrzegający przed wstępowaniem do „organizacji prowadzących propagandę spraw niemieckiego Wschodu”³⁴. Dnia 25 maja 1933 r. działalność Instytutu Europy Wschodniej została zawieszona, a w domu prof. Auhagena i jego zastępcy prof. Hessego przeprowadzono rewizję (poszukiwano materiałów prokomunistycznych). Jednakże już 6 czerwca tegoż roku wznowiono pracę Instytutu, zaś kilka dni później „*Schlesische Zeitung*” podała, iż „przeprowadzone dochodzenia” nie ujawniły żadnych materiałów, które dowodziłyby, że Instytut prowadził działalność

³² *Kürzer Tätigkeitsbericht 1923/1924*.

³³ „*Konjunkturberichte*” z 19 VI 1926.

³⁴ Informacje o tych wydarzeniach podaje również „*Strażnica Zachodnia*” 1933, ss. 634 - 635.

prokomunistyczną³⁵. Tym niemniej w lipcu 1933 r. na miejsce dotychczasowego przewodniczącego Kuratorium dyrektora Banku Felixa Theusnera, powołano hrabiego Yorck von Wartenburga, a jesienią tegoż roku komisarycznym dyrektorem Instytutu mianowano prof. Manfreda Lauberta.

Działalność wydawnicza Instytutu po r. 1933 w pełni odzwierciedla sytuację ówczesnych Niemiec i założenia ideologiczno-polityczne propagandy hitlerowskiej. Zgodnie z zaleceniami władz, tezy memoriału (następnego po Laubercie) dyrektora Instytutu, prof. H. J. Übersbergera zakładały, że placówka ta winna zajmować się wyłącznie takimi problemami, które służą aktualnym potrzebom polityki państwowej³⁶.

Wydawane przez Instytut w latach 1934-1939 książki w ramach nowo utworzonej serii *Schriften des Osteuropa Instituts* podejmowały takie zwłaszcza zagadnienia, które wykazywały historyczne związki Niemców z rejonem Europy wschodniej i wyolbrzymiały ich rolę w kształtowaniu cywilizacyjnego oblicza i kultury zamieszkałych tam ludów. Jeśli więc w okresie weimarskim Instytut opracowywał głównie problemy ekonomiczno-prawne, to po 1933 r. przede wszystkim historyczno-polityczne. Gdy w przeszłości dominowała tematyka dotycząca ZSRR, to w okresie hitleryzmu jej miejsce zajęły sprawy Polski i Czechosłowacji. Wydawane przez wrocławską placówkę dzieła winny — według określenia prof. Übersbergera — prowadzić „walkę naukową” (*Kampfwissenschaft*). Za takie uważał on książki H. Kasera pt. *Der Volks- und Kulturboden, Des Slowakeideutschums* oraz F. Heildecka pt. *Die deutsche Ansiedlung in Westpreussen und Posen in den ersten 12. Jahren polnischen Herrschaft*.

W okresie III Rzeszy Instytut przygotowywał różnego rodzaju opracowania o charakterze poufnym, o których — niestety — wiemy niewiele. Zachował się jedynie maszynopis pracy G. Behaghela pt. *Der Anteil des deutschen Kapitals an der polnisch-oberschlesische Schwerindustrie* oraz 90-stronicowa (drukowana na powielaczu) broszura dr Immy Swart pt. *Die Industrie in Posen und Pomerellen*. We wstępie do kilkusetstronicowego maszynopisu (nie wiadomo czy zamierzano opracowanie to drukować) Behaghel informuje, że rozprawę oparł na „ściśle tajnych materiałach”, uzyskanych zapewne od zamieszkałych w Polsce przedsiębiorców niemieckich. Przygotowywał ją — jak podaje — w związku z wygasaniem w 1937 r. konwencji genewskiej.

W przeciwieństwie do pracy Behaghela, broszura Immy Swart opiera się na polskich oficjalnych materiałach statystycznych. Autorka ogólnie omawia możliwości produkcyjne, stan zatrudnienia i wyposażenia technicznego przemysłu spożywczego, mechanicznego, elektrotechnicznego, chemicznego, mineralnego, drzewnego, papierniczego i tekstylno-konfekcyjnego w Poznańskim i na Pomorzu. Broszura charakteryzowała też sytuację niemieckich przedsiębiorców w Polsce. Opracowanie I. Swart zostało wydane w sierpniu 1939 r.,

³⁵ „Schlesische Zeitung” z 10 VI 1933.

³⁶ Memoriał Übersbergera bez daty, z przełomu 1934/1935 r. (Arch. Uniw. t.r.).

co wskazywałoby, że przygotowywano je z myślą o władzach okupacyjnych, które organizowałyby życie gospodarcze omawianych terenów po planowanym zajęciu ich przez Rzeszę.

Inne poufne opracowania Instytutu — o ile wiemy — nie zachowały się. Znamy jedynie ich tytuły i to prawdopodobnie nie wszystkich³⁷. W celu przygotowania tego rodzaju materiału p.o. dyrektora Instytutu w latach 1936 - 1937 doc. dr Wagner stworzył „sztab jednakowo myślących z nim kolegów”³⁸. W Instytucie powstało m. in. studium Wiktora Hahna, *Vom Sicherheitsdreieck zum zentralen Industrieviertel. Ein Beitrag über den Ausbau der Wehrwirtschaft Polens* świadczące, że w jakimś stopniu placówka ta współdziałała w zakresie zdobywania materiałów o charakterze wojskowym. Opracowane przez Gotholda Rhodego dwie broszury (*Die Anmeldung polnischer Ansprüche auf deutsches Reichsgebiet seit der englischen Garantiererklärung* oraz *Polnische Kriegsstimmung*) zostały — po zaakceptowaniu przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeszy — rozpowszechnione wśród żołnierzy niemieckich w czasie kampanii wrześniowej 1939 r.³⁹. Na pracy G. Rhodego, *Die Anmeldung polnischer Ansprüche* zostało oparte znane przemówienie *Gauleitera* Gdańska Forstera, wygłoszone 10 sierpnia 1939 r.

Dowodem udziału Instytutu Europy Wschodniej w przygotowaniu agresji na Polskę jest opracowanie „na prośbę *Wehrmachtu*” — przekazaną za pośrednictwem *Bund Deutscher Osten* — specjalnych zestawień (plansz) pt. *Die Städte Südpolens und Ostoberschlesien* oraz broszury pt. *Geschichte und Bevölkerung*, o której sprawozdanie za rok 1939/1940 (*Tätigkeitsbericht*) podaje, że była przewodnikiem po prowincji poznańskiej⁴⁰. Na polecenie najwyższych władz III Rzeszy — zwłaszcza Ministerstwa Spraw Zagranicznych — Instytut opracował szereg memoriałów i artykułów stanowiących podstawę wypowiedzi publicystycznych, a zwłaszcza propagandowych. W okresie II wojny światowej Instytut dla potrzeb sądownictwa niemieckiego dokonywał przekładów ustawodawstwa polskiego, wydawanych w serii pt. *Sammlung polnischer Gesetze in deutscher Sprache*.

2. Wydawnictwa periodyczne

W okresie hitlerowskim Instytut kontynuował wydawanie miesięcznika „*Zeitschrift für Ostrecht*”, z tym że 1 kwietnia 1934 r. zerwano współpracę na tej płaszczyźnie z berlińską grupą i powrócono do dawnej nazwy periodyku, mianowicie „*Zeitschrift für Osteuropäische Recht*”. Redakcję pisma objęli: baron F. Loringhoven i prof. G. A. Walz, który podkreślał w jednym z

³⁷ Tytuły niektórych prac o charakterze poufnym podaje *Jahrbuch* 1942, s. 41.

³⁸ *Jahrbuch*, 1942, s. 41.

³⁹ *Jahrbuch*, 1942, s. 41.

⁴⁰ *Tätigkeitsbericht*, 1939/1940, ss. 27 - 28.

swoich listów, że pismo wydawane jest w „nowym duchu”⁴¹. Ministerstwo Sprawiedliwości Rzeszy zarządzeniem z 21 lipca 1940 r. nakazało sądom, by kopie wyroków dotyczących ważniejszych spraw przysyłano do redakcji periodyku⁴², co niewątpliwie podnosiło jego rangę. W 1935 r., wraz z przejściem do Berlina dotychczasowego dyrektora Instytutu prof. Übersbergera, przeniesiono też do stolicy Rzeszy redakcję *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*⁴³, a w roku następnym roczniki te połączono z czasopismem „Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte”. Nowy periodyk powstały z fuzji dwóch wymienionych wyżej, ukazywał się pod tytułem *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, jako organ *Deutsche Gesellschaft zum Studium Osteuropas*.

Innym periodykiem Instytutu były „Ostraum-Berichte”, projektowane jako kwartalnik, faktycznie jednak wychodzące bardzo nieregularnie, tak że w latach 1935 - 1939 ukazało się zaledwie pięć zeszytów. Pismo podejmowało głównie problematykę gospodarczą i polityczną Polski, ZSRR, Czechosłowacji oraz krajów bałkańskich. „Ostraum-Berichte” przestały wychodzić w 1939 r., a po wznowieniu w 1942 r. zdołano wydać trzy numery⁴⁴.

Od 1940 r. Instytut wydawał obszerny, kilkusetstronicowy *Jahrbuch des Osteuropa Instituts zu Breslau*. Ogółem ukazały się trzy tomy za lata 1940, 1941 i 1942. Zawarte w nich artykuły omawiały różne zagadnienia, głównie polityczne i ekonomiczne, a z historycznych te, które miały aktualnie polityczne znaczenie. Niektóre opracowania dotyczyły działalności samego Instytutu.

Prócz wymienionych czasopism, w latach 1936 - 1938 ukazywały się drukowane na powielaczach „Mitteilungen des Osteuropa Instituts”. Był to półrocznik przeznaczony dla placówek, urzędów i osób, zainteresowanych problematyką wschodnioeuropejską. Zawierał tylko materiał informacyjny (np. półrocznik z 1936 r. podawał dane dotyczące polskiego budżetu).

W zakończeniu tego krótkiego omówienia wydawnictw Instytutu Europy Wschodniej w okresie hitlerowskim stwierdzamy, że działalność wrocławskiej placówki na tej płaszczyźnie — zwłaszcza przy uwzględnieniu warunków wojennych — była dość intensywna. Oczywiście, zgodnie z założeniami polityki kulturalnej III Rzeszy nie wszystkie drukowane artykuły odpowiadały tematyce danego pisma. I tak np. prawniczy „Zeitschrift für Osteuropäische Recht” omawiał też problemy ściśle polityczne, jak np. sytuację ludności niemieckiej na Węgrzech, Rumunii itp. Zdaniem prof. Übersbergera, periodyk ten cieszył się dużym autorytetem. Do współpracy w 1942 r. zostali zaproszeni wszyscy najwybitniejsi prawnicy Rzeszy⁴⁵.

⁴¹ List rektora Walza do Brunsza (Arch. Uniw., t.r.).

⁴² *Tätigkeitsbericht 1940/1941*, s. 14.

⁴³ *Jahrbuch 1942*, s. 38.

⁴⁴ *Tätigkeitsbericht 1942/1943* (Woj. Archiwum Państwowe we Wrocławiu Wydział Samorządowy Prowincji Śląskiej, 1284).

⁴⁵ *Tätigkeitsbericht 1942/1943*.

V. UWAGI KOŃCOWE

W dziejach Instytutu Europy Wschodniej zarysowują się wyraźnie dwa okresy, rozdzielone krótkotrwałym zawieszeniem działalności placówki od 25 maja do 6 czerwca 1933 r. Możemy jeszcze wyróżnić kilka faz chronologicznie krótszych. Pierwsza obejmuje lata 1918 - 1922, następna trwa do lutego 1931 r., kiedy to przeprowadzono zmianę statutu, trzecia zamyka się zawieszeniem działalności Instytutu. Pierwszy podokres po wznowieniu pracy kończy wywiezienie do Berlina 2/3 zasobów biblioteki Instytutu, drugi trwa do schyłku 1939 r., a trzeci do likwidacji Instytutu w 1945 r.

Ten chronologiczny podział znalazł odzwierciedlenie w działalności wydawniczej. W okresie weimarskim w pracy Instytutu ścierały się różnorakie tendencje. Z jednej strony wpływowi kręgi niemieckiej plutokracji, pragnąc nawiązać ściślejsze kontakty ekonomiczne z krajami Europy wschodniej, chciały, by Instytut stał się istotnym elementem w rozwijaniu tych stosunków. Z tychże samych kół wywodziły się osoby o bardziej nacjonalistycznym nastawieniu (np. baron Loringhoven, prof. Hesse czy też Laubert), które w Instytucie widziały możliwość propagowania tradycyjnych haseł ekspansjonizmu niemieckiego. Inni jeszcze pragnęli, aby Instytut stał się narzędziem zwalczania tendencji marksistowskich w samych Niemczech. Taka z kolei koncepcja utrudniała rozwój stosunków handlowych z ZSRR, na czym Republice Weimarskiej i samemu Instytutowi najbardziej zależało.

W 1931 r. — jak wskazywaliśmy — polityka wydawnicza Instytutu Europy Wschodniej stała się przedmiotem ostrej krytyki. Jest rzeczą znamioną, że nikt spośród kierownictwa placówki nie bronił wówczas realizowanej linii i tendencji publikacji. Dodajmy, że w roku następnym działalność edytorską omawiano na zebraniu zamkniętym⁴⁶. Fakty te świadczą, że występujące w niektórych wydawnictwach akcenty przyjazne wobec ZSRR czy Polski wynikały nie z głębszych racji naukowych lub politycznych, lecz z doraźnych potrzeb i zaleceń władz Republiki Weimarskiej⁴⁷.

W tym okresie Instytut, obok własnej działalności wydawniczej, nieoficjalnie finansował różne inne publikacje. Niewątpliwie tego rodzaju akcją prowadził, jednakże nie znamy dokładnie jej rozmiarów i zasięgu, miała bowiem charakter poufny. Możemy o niej sądzić pośrednio na podstawie opublikowanych wypowiedzi czy sprawozdań z działalności Instytutu. I tak np. w 1941 r.

⁴⁶ Problematykę wydawniczej działalności Instytutu Europy Wschodniej przedstawił prof. Haase na zamkniętym zebraniu 1 sierpnia 1932 r. (blankiet zaproszenia na prelekcję — WAP we Wrocławiu, Wyd. Samorządowy Prowincji Śląskiej, 1264).

⁴⁷ Wydaje się, że akcenty rzeczowego podejmowania problematyki Polski wynikały z chęci realizacji koncepcji paneuropejskiej — por. W. Daszkiewicz, *Polityka zagraniczna Niemiec w okresie Republiki Weimarskiej w ocenie radzieckich historyków*. „Przegląd Zachodni” nr 4/1961, ss. 304 - 334.

ukazał się artykuł długoletniego kierownika biblioteki Instytutu dra A. Adamczyka, który pisał m. in.:

„Zagadnienia niemieckiego wschodu, następstwa Traktatu Wersalskiego dla wschodniego pogranicza Rzeszy należały od początku do kręgu zadań Instytutu, aczkolwiek z wielu prac z tego zakresu jedynie nieliczne dotarły do publicznej wiadomości. Tylko jedna mała broszura *Beiträge zur oberschlesischen Frage* jest wyrazem tej więcej w ciszy prowadzonej (*in der Stille*) pracy⁴⁸.

O subsydiowaniu przez Instytut różnych książek mówi też sprawozdanie z działalności placówki za rok 1923/1924 (*Kürzer Tätigkeitsbericht*) oraz zapiski archiwalne. Sprawozdanie za rok 1931/1932 z kolei szeroko informuje o ukazaniu się na rynku księgarskim antypolskiej broszury A. Hessego pt. *Die Wirkungen von Friedensvertrages von Versailles auf die Wirtschaft des Deutschen Osten*, co wskazywałoby, że Instytut partycypował w jej wydaniu. Fakt, że książki o wyraźnie propagandowym charakterze pisali i wydawali pracownicy Instytutu siłą rzeczy musiał budzić nieufność do samej placówki; stąd też zdarzało się, że przedstawiciele Instytutu traktowano jak szpiegów⁴⁹, a w prasie polskiej w 1926 r. pojawiły się doniesienia, że Instytut Europy Wschodniej stanowi placówkę niemieckiego wywiadu⁵⁰.

Jednoznaczłą wymowę ideowo-polityczną posiadały wydawnictwa Instytutu w okresie III Rzeszy. Zarówno w działalności naukowo-badawczej, jak i propagandowej pracownicy placówki oddali się całkowicie na usługi hitlerowskiego reżimu, przyczyniając się do realizacji haseł podbojów.

ZYGMUNT SZUSZKIEWICZ

ANEKS

WYDAWNICTWA INSTYTUTU EUROPY WSCHODNIEJ

I. Seria Quellen und Studien

1. Kaplun Kogan Wład, *Russisches Wirtschaftsleben seit der Herrschaft der Bolschewiki nach russischen Zeitungen*. Berlin und Leipzig 1919, ss. 288.
2. Goebel Otto, *Entwicklungsgang der russischen Industriearbeiter bis zur ersten Revolution 1905*. Berlin und Leipzig 1920, ss. VI, 44.

⁴⁸ A. Adamczyk, *Die Veröffentlichungen des Osteuropa Instituts*. Jahrbuch, 1941, ss. 17 - 24.

⁴⁹ Studienreisen konnten nicht durchgeführt werden, weil bei dem ständigen Verdacht der Spionage die persönliche Sicherheit nicht gewährleistet erschien. Noch weniger war es möglich unterrichtete und politisch zuverlässige Kräfte des Auslandes heranzuziehen (*Jahrbuch*, 1942, s. 28).

⁵⁰ O szpiegowskiej roli Instytutu Europy Wschodniej pisał „Goniec Śląski” z 6 III 1926 r. oraz „Słowo Pomorskie” z 1 IX 1926. Przekłady tych artykułów na język niemiecki znajdują się w aktach pruskiego Ministerstwa Oświaty (DZA Merseburg, Rep. 76).

3. Dietze Constantin, *Stolypinsche Agrarreform und Feldgemeinschaft*. Berlin und Leipzig 1920, ss. VIII, 89.
4. Klibanski Herman O., *Die Gesetzgebung der Bolschewiki*. Berlin und Leipzig 1920, ss. XII, 193.
5. Flegel Kurt, *Die wirtschaftliche Bedeutung der Montanindustrie Russlands und Polens und ihre Wechselbeziehungen zu Deutschland*. Leipzig und Berlin 1920, ss. IX, 101.
6. Koehler Siegfried, *Die Russische Industriearbeiterschaft von 1905 - 1917*. Berlin und Leipzig 1921, ss. VIII, 107.
7. Zur Mühlen L., *Die Ölschiefer des Europäischen Russlands*. Berlin und Leipzig, ss. VI, 31.
8. Korczak Anton, *Die Griechisch-katolische Kirche in Galizien*. Berlin und Leipzig 1921, ss. XII, 250.
9. Haase Felix, *Die religiöse Psyche des russischen Volkes*. Berlin und Leipzig 1921, ss. VI, 250.
10. Friebel Otto, *Der Handelshafen Odessa*. Berlin und Leipzig 1921, ss. 112.
11. Danckwortt P. W., *Sibirien und seine wirtschaftliche Zukunft*. Berlin und Leipzig 1921.
12. Cloos Hans und Meister Ernst, *Bau und Bodenschätze Osteuropas mit einer geologischen Strukturkarte vom Osteuropa von S. Dubnoff*. Berlin und Leipzig 1921, ss. 158.
13. Behrend Fritz, *Die Kupfer und Schwefelerze von Osteuropa*. Berlin und Leipzig 1921, ss. VIII, 38.
14. Winkler, H., *Die altaischen Völker und Sprachenwelt*. Berlin und Leipzig 1921, ss. 86.
15. Fuckner Ernst, *Die Russische Genossenschaftsbewegung (1865 bis 1921)*. Berlin und Leipzig 1922, ss. IX, 306.
16. Schöndorf Friedrich, *Einführung in das geltende slawische Recht in Rechtsvergleichender Darstellung, 13-I-Bulgarien*, Berlin u. Leipzig 1922, ss. VIII — 207.
17. Behaghel Georg, *Die Eisen und Manganerze Osteuropas*. Berlin und Leipzig 1922, ss. X, 361.
18. Freund Heinrich, *Russlands Friedens und Handelsverträge 1918-23 — 1924*, s. 125.
19. Landauer Georg, *Das geltende jüdische Minderheitenrecht*. Leipzig 1924, ss. 124.
20. Freund Heinrich, *Strafgesetzbuch, Gerichtsverfassungsgesetz und Strafprozessordnung Sowjet - Russlands*. Berlin und Leipzig 1925, ss. 480.
21. Timaschew Nikolaï, *Gründzüge des Sowjetrussischen Staatsrechts*, Mannheim 1925, ss. IX, 186.
22. Brutzkus Boris, *Agrarentwicklung und Agrarrevolution in Russlands*. 1925, ss. 249.
23. Nimptsch Reinhold, *Beiträge zum Russischen Erdölproblem*. Berlin 1925, ss. 96.
24. Hessen W., *Das Staatsbudget Sowjetrusslands*. Berlin 1925, ss. 114.
25. Zur Mühlen, *Die Lagerstätten von Wolfram, Zinn und Molybdän in Russland*. Stuttgart 1926, ss. 94.

26. Markoff Alex, *Die finanziellen Probleme der Sowjetrussischen Kommunalwirtschaft*. Berlin 1926, ss. 79.
27. Markoff Alex, *Das Kreditwesen im Sowjetrussland*. Berlin 1926, ss. 138.
28. Mortonsen H., *Litauen. Grundzüge einer Landeskunde*. Hamburg 1926, ss. 321.
29. Gögel Sergius K., *Die Ursachen der russischen Revolution vom Jahre 1917*. Berlin und Breslau 1926, ss. 222.
30. Adler Franz, *Der Grundgedanke der tschechoslowakischen Verfassungsurkunde in der Entwicklungsgeschichte des Verfassungsrechtes*. Berlin und Breslau 1927, ss. 125.
31. Bogolepow A. A., *Die Rechtsstellung der Ausländer in Sowjet-Russland*. Berlin und Breslau 1927, ss. 193.
32. Bubnoff Nicolaj, *Kultur und Geschichte im russischen Denken der Gegenwart*. Berlin und Breslau 1927, ss. 57.
33. Wollert H., *Die Industrie Lettlands*. Berlin und Breslau 1927, ss. 95.
34. Krause H., *Die Agrarreformen in Lettland und Estland*. Berlin und Breslau 1927, ss. 71.
35. Matl Josef, *Die Agrarreformen in Jugoslawien*. Berlin und Breslau 1927, ss. 137.
36. Maurach Reinhard, *System des Russischen Strafrechts*. Berlin und Breslau 1928, ss. 207.
37. Koch H., *Die Russische Orthodoxie im Petrinischen Zeitalter*. Breslau 1929, ss. 191.
38. Roemer Michael, *Die Verfassungsreform Litauens vom Jahre 1928*. München, Berlin, Leipzig 1930, ss. 41.
39. Lambert Helmut, *Die Entwicklung der Nationalisierung von Industrieunternehmen in Sowjet-Russland*. Berlin und Breslau 1928, ss. 119.
40. Triebe J. G., *Zehn Jahre Polnische Währung (1918 bis 1928)*. Berlin und Breslau 1929, ss. 111.
41. Hawlitzky W., *Die Rechtsprechung zum Polnischen Aufwertungsrecht*. Berlin 1931, ss. 246.
42. Willisch Ert., *Die Bedeutung der Konzessionen des Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken für deutsch-russischen Wirtschaftsbeziehungen*. Breslau 1932, ss. 103.
43. Mende Gerhard, *Studien zur Kolonisation in der Sowjetunion*. Breslau 1933, ss. 126.
44. Auhagen Otto, *Die Bilanz des ersten Fünfjahresplanes der Sowjetwirtschaft*. Breslau 1933, ss. 75.
45. Maurach Reinhard, *Grundlagen des räterussischen Strafrechts*. Berlin 1933.

II. Seria Vorträge und Aufsätze

1. Neubecker Friedrich K., *Russisches und Orientalisches Eherecht*. Berlin u. Leipzig 1921, ss. 18.
2. Neubecker Friedrich K., *Finlands Eherechtsreform*. Berlin und Leipzig 1921, ss. 83.
3. Fechner Otto, *Grundzüge der Bulgarischen Wirtschafts- und Handelspolitik*. Berlin und Leipzig 1921, ss. 18.

4. Schöndorf Friedrich, *Die Gerichtspraxis in Russland als Rechtsschöpfer*. 1921, ss. II, 24.
5. Gisewius Paul, *Die Ostländer als Internationale Produktionsgemeinschaft in der Bodenproduktion*. Berlin und Leipzig 1921, ss. 24.
6. Lityński L., *Die Nebenproduktenkokerei in Südrussland*. Berlin und Leipzig 1921.
7. *Beiträge zur Oberschlesischen Frage. I: Oberschlesien und die Umgestaltung der europäischen Schwerindustrie durch den Versailles. Vortrag; II: Die wirtschaftliche Zugehörigkeit der Kreise Pless u. Rybnik zur oberschlesischen Montanindustrie*. Berlin und Leipzig 1921, ss. 36.
8. Obst Erich, *Die Klima Thrakiens als Grundlage der Wirtschaft*. Berlin und Leipzig 1921.
9. Haase F., *Russische Kirche und Sozialismus*. Berlin und Leipzig 1922, ss. 44.
10. Holl Karl, *Tolstoi nach seinen Tagebüchern*. Berlin und Leipzig 1922 ss. 23.
11. Fuckner Ernst, *Russlands neue Wirtschaftspolitik*. Berlin und Leipzig 1922, ss. 54.
12. Seraphim Hans J., *Die Russische Währungsreform des Jahres 1924*. Berlin und Leipzig 1925, ss. 106.
13. Seraphim H. J., *Treibende Kräfte der Handelspolitik im Zarischen und bolschewistischen Russland*. Berlin 1926, ss. 58.

III. Seria Das heutige Russland

1. Bubnoff Sergius, *Die Grundlagen der russischen Schwerindustrie*. Berlin 1925, ss. 70.
2. Bubnoff Sergius, *Der russische Bergbau*. Berlin 1927, ss. 33.
3. Techew Fritz, *Die Rote Armee*. Berlin 1925, ss. 55.
4. Eckardt Hans, *Die Sozialpolitik in der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken*. Berlin 1925, ss. 35.
5. Seraphim P. H., *Das Eisenbahnwesen Sowjetrusslands*. Berlin 1925, ss. 48.
6. Rosenberg Wladimir, *Der Getreideexport aus Sowjetrussland*. Berlin 1925, ss. 42.
7. Rosenberg Wladimir, *Die Veränderungen des Getreidebaues in Sowjetrussland*. Berlin 1926, ss. 36.
8. Nemirowskij Michael J., *Die Schulbildung in der Ukraine*. Berlin 1927, ss. 35.
9. Otzoup N. A., *Die neuste russische Dichtung*. Breslau 1927.

IV. Seria Osteuropäische Landesberichte

Dr H. J. Seraphim und dr C. Poralla, *Polen, Sowjet-Russland, Estland, Lettland, Litauen*. Breslau 1927, ss. 463.

Dr A. Bilinovic und dr P. H. Seraphim, *Rumänien, Bulgarien, Jugoslawien*. Breslau 1927, ss. 198.

V. Seria Bibliothek geschichtlicher Werke aus den Literaturen
Osteuropas

1. Tyc T., *Die Anfänge der dorflichen Siedlung zu deutschem Recht in Grosspolen (1200 - 1335)*. Breslau 1930, ss. 117.
2. Jegorov D. N., *Die Kolonisation Mecklenburg im 13. Jahrhundert*. Breslau 1930 - 1932.
Band I übersetzt v. H. Cosack 1930
Band II übersetzt v. G. Ostrogorsky 1930
Band III: Ein kritischer Nachwort v. H. Wittz 1932.
3. Maleczyński K., *Die ältesten Märkte in Polen und ihr Verhältnis zu den Städten vor der Kolonisierung nach dem deutschen Recht*. Übersetzt v. J. Mirschuk. Breslau 1930, ss. 205.
4. Zaborski Bohdan, *Über Dorfformen in Polen und ihre Verbreitung*. Übersetzt v. F. Schmiedbauer. Breslau 1930, ss. 212.
5. Wojciechowski Z., *Das Ritterrecht in Polen vor den statuten Kazimirs des Grosse*. Übersetzt v. H. Belle'e. Breslau 1930, ss. 174.
6. Diekonow M. A., *Skizzen zur Gesellschafts — und Staatsordnung des alten Russlands*. Übersetzt v. E. Colubev. Breslau 1931, ss. XII, 436.

VI. Seria Schriften des Osteuropa-Institut

1. Heildeck F., *Die deutschen Ansiedlungen in Westpreussen und Posen in den ersten 12. Jahren der Pölnischen Herrschaft*. Breslau 1934, ss. 63.
2. Kaser H., *Der Volks — und Kulturboden des Slowakeideutschums*. Breslau 1934, ss. 196.
3. Schwiedetzky Ilse, *Polnische Wahlbewegung in Oberschlesien*. Breslau 1934, ss. 109.
4. Franzke Karl, *Die Oberschlesischen Industriearbeiter von 1740 - 1886*. Breslau 1936, ss. VII, 198.
5. Hafa Harwid, *Brüdergemeinde Sarepts. Ein Beitrag zur Geschichte des Wolga- -Deutschums*. Breslau 1936, ss. VII, 216.
6. Kurtz Heinrich, *Slawische Bodenfunde in Schlesien*. Breslau 1936, ss. VII, 67.
7. Laubert Manfred, *Ostmärkische Siedlungsprobleme*. Breslau 1936, ss. 149.
8. Spuler Bert, *Die Minderheitenschulen der europäischen Türkei v. d. Reformzeit bis Weltkrieg*. Breslau 1936, ss. 100.
9. Hildebrand, *Die Kleine Wirtschaftsentente als agrarpolitisches Problem der Tschecho-Slowakei*. Breslau 1936, ss. 125.
10. Niemann J., *Polnisch-deutsches Fachwörterbuch für die Vorgeschichte*. Breslau 1938, ss. XIV, 56.
11. Behaghel G., *Kohle, Eisen in der Tschecho-Slowakei*. Breslau 1939, ss. VI, 234.
12. Stökl Günther, *Die Deutsch-Slawische Südostgrenze des Reiches in 16. Jahrhundert*. Breslau 1940, ss. 278. VII, 128.

VIa. Seria Sammlung polnischer Gesetze
in deutscher Übersetzung

1. *Das Kongresspolnische Zivilrecht einschliesslich das Eherecht von 1936 und der Hypothekengesetze*. 1940.
2. *Das polnische Handelsgesetzbuch* (wydano jako tom III).
3. *Das polnische Wechsel — und Scheckrecht*. 1941 (wydano jako tom IV).
4. *Das polnische Strafgesetzbuch*. 1940 (wydano jako tom VII).
5. *Die polnische Strafgesetzsordnung*. 1940 (wydano jako tom VIII).

Uwaga: Według *Verzeichnis der Veröffentlichungen* z 1941 r., wydano 10 tomów. Sprawozdania (*Tätigkeitsbericht*) z lat 1941 - 1944 wskazują, iż tom II (*Obligationsrecht*), V (*Registerpfandrecht*), VI (*Zivilprozessrecht*) IV (*Gesetz über internationales und interprovinziales Privatrecht*) oraz X (*Konkursrecht und Vergleichsordnung*) — nie ukazały się.

VII. Wydawnictwa Instytutu Europy Wschodniej wydane poza seriami

1. Bubnoff S., *Die Kohlenlagerstätten Russlands und Sibiriens und ihre Bedeutung für Weltwirtschaft*. Berlin 1923.
2. *Oberschlesien und der Genfer Schiedsspruch*. Praca zbiorowa. Berlin 1925, ss. 258.
3. Żołondek, *Deutsch-polnisches, polnisch-deutsch juristisches Wörterbuch*. Leipzig 1931, ss. 237.
4. *Das Osteuropa-Institut zu Breslau*. Breslau 1922.
5. *Das Osteuropa-Institut zu Breslau*. Breslau 1941, ss. 31.
6. *Verzeichnis der Veröffentlichungen des Osteuropa-Instituts zu Breslau*. Breslau Osteuropa-Institut 1941, ss. 12.

VIII. Książki i rozprawy przypuszczalnie subsydiowane przez
Instytut Europy Wschodniej

1. Schott R., *Osteuropäische Arbeitsvertragsrecht*. Marburg 1929.
2. Schändorf F., *Das Landwirtschaftliche Pachtrecht*. Bd. I., *Die Osteuropäische Länder*. b.r.w.
3. Michael K., *Agrarpolitik der Sowjetunion und deren Ergebnisse*. Berlin 1936.
4. Hesse A., *Die Wirkungen des Friedensvertrages von Versailles auf die Wirtschaft des deutschen Osten*. Jena 1930.
5. Seraphim H. J., *Die ländliche Besiedlung Westsibiriens durch Russland*. Jena 1933.
6. Seraphim H. J., *Die deutsch-russische Schule*. W: *Conrads Jahrbücher* 1924.
7. Seraphim H. J., *Die Neuregelung der Statistik in Sowjetrußland* W: „Conrads Jahrbücher“ 1924.

IX. Spis znanych wydawnictw i opracowań Instytutu Europy Wschodniej
o charakterze poufnym i tajnym

(wykaz prawdopodobnie nie jest pełny)

1. Behaghel Georg, *Der Anteil des deutschen Kapitals an der polnisch-oberschlesien Schwerindustrie* (własność Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, zbiory specjalne).
2. Behaghel Georg, *Die Wirtschaft Polens 1938* (wydana na prawach rękopisu w 1939 r.).
3. Chodzydło Josef, *Das Minderheitenproblem in der polnischen Rechtsauf-fassung* (był to prawdopodobnie maszynopis rozpowszechniony w niewielu egzemplarzach).
4. Anonimowo, *Für die Fall, dass Polen unter bestimmten Garantien im Besitz des Korridors, ausser Danzig, bleibt und dass Oberschlesien nicht zum Reich zurückert* (opracowano w ostatnich dniach sierpnia 1939 r., prawdopodobnie na polecenie centralnych organów Rzeszy).
5. Anonimowo, *Polen der Nichtangriffspakt 1934 - 1939* (tajny memoriał zawierał ogółem 302 strony. Omawiał niechętnie III Rzeszy artykuły prasy polskiej, które ukazały się w tym okresie).
6. Hahn Wiktor, *Vom Sicherheitsdreieck zum zentralen Industrierevier. Ein Beitrag über den Ausbau der Wehrwirtschaft Polens*. Tajny rękopis.
7. Rhode Gothold, *Die Anmeldung polnischer Ansprüche auf deutschen Reichs-gebiet seit der englischen Garantieerklärung*.
8. Rhode Gothold, *Die polnische Kriegsstimmung*.
9. Anonimowo, *Die Städte Südposens und „Ostoberschlesien“*. Wydane w formie plansz (*Ein Zusammenstellung*) na zlecenie Wehrmachtu w sierpniu 1939 r.
10. Anonimowo, *Geschichte und Bevölkerung. (Tätigkeitsbericht 1939/40* podaje, że broszura stanowiła „eine Aufklärungsschrift über Provinz Posen“).
11. Dr Swart Imma, *Die Industrie Posens und Pomerellen*. Breslau August 1939. (sierpień 1939; praca powielana).

X. Periodyki Instytutu Europy Wschodniej

1. *Jahresberichte für Kultur und Geschichte der Slaven*. Herausgegeben v. E. Hanisch. Breslau 1924 (wyszedł tylko jeden tom).
2. *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven für das Jahr*. Herausgegeben von Erdman Hanisch im Auftrage des Osteuropa-Institut. Neue Folge. Breslau (stanowił kontynuację *Jahresberichte*. Wydano ogółem 11 tomów w latach 1925 - 1935).
3. *Jahrbuch des Osteuropa Institut zu Breslau*. Herausgegeben von Hans Jürgen Seraphim. Breslau (wyszły trzy roczniki za 1940, 1941, 1942 r.).
4. *Konjunkturberichte*. Herausgegeben von Osteuropa-Institut in Breslau Verlag. Redaktion Pressestelle des Osteuropa-Institut.
5. *Mitteilungen des Osteuropa Institut zu Breslau*. Breslau (powielane).
6. *Osteuropäische Bibliographie für des Jahr...* Verlag B.G. Priebatsch herausgegeben von Osteuropa-Institut.

- Band I: 1920, ss. VII, 51 (wyd. 1921).
Band II: 1921, ss. 162 (wyd. 1922).
Band III: 1922, ss. XXXV, 466 (wyd. 1926).
Band IV: 1923, ss. L, 156 (wyd. 1928).
7. *Osteuropäische Archiv. Vierteljahresschrift*. Verlag B. G. Teubner-Leipzig (wyszedł tylko 1 numer 1 X 1920 r.).
 8. *Ostraum - Berichte. Vierteljahresschrift für Wirtschaftspolitik und Landeskunde Osteuropas*. Herausgegeben von Osteuropa-Institut pomysłany jako kwartalnik; zeszyt 1, 2 — wydano, w r. 1935; zeszyt 3, 4 — w 1936; zeszyt 1 (Neue Folge) w 1942.
 9. „Zeitschrift für Polnisches Recht” (periodyk wydawany w Pszczynie w latach 1923, 1924, przy współudziale Instytutu Europy Wschodniej).
 10. „Zeitschrift für Osteuropäisches Recht”. Herausgegeben von Osteuropa-Institut zu Breslau (wychodził w 1925 - 1927).
 11. „Zeitschrift für Ostrecht” — hervorgegangen aus der Zeitschrift für Osteuropäisches Recht und dem „Ostrecht” im Gemeinschaft mit der *Deutschen Gesellschaft zum Studium Osteuropas*, herausgegeben von dem *Osteuropa-Institut* in Breslau. Berlin (miesięcznik wychodził w latach 1927 - 1934 jako kontynuacja pisma „Zeitschrift für Osteuropäisches Recht” oraz „Ostrecht”).
 12. „Zeitschrift für Osteuropäisches Recht” Berlin (periodyk stanowił kontynuację miesięcznika „Zeitschrift für Ostrecht” po zerwaniu z grupą berlińską; wychodził od 1 kwietnia 1934 do 1945 r. jako miesięcznik, w okresie wojny wydawany w różnych odstępach).